

Tolerans, speltid 27 minuter, sida 1

JENNY: Förintelseförnekelse, konspirationsteorier, alternativa fakta och extremistiska yttranden. Hur kan man som lärare bemöta svåra frågor i klassrummet? Ja, hur kan vi som lärare förbereda oss för svåra frågor och provocerande samtal med eleverna i skolan? Hur kan vi där och då, oavsett vår roll i skolan, hantera situationen? Jag heter Jenny Reichwald och med mig i det här samtalet har jag pedagogen Malin Mattsson Flennegård. Välkommen.

MALIN: Tack.

JENNY: Malin, du har fått pris från Teskedsordern och även Hédi Frieds lärarpris för ditt engagemang i toleransfrågor. Du har undervisat på gymnasiet i svenska och religion och nu jobbar du i Toleransprojektet med årskurs åtta. Vad är dina personliga erfarenheter av det här med svåra frågor?

MALIN: Inom mina ämnen så har det framför allt varit olika typer av verbala yttringar. Elever som i klassrummet har uttalat det som vi i dag kanske skulle benämna för antisemitiska, islamofobiska, homofobiska åsikter som på olika sätt jag har varit tvungen att, eller försöka bemöta. Det kan ha varit i det de har skrivit också, som jag har förstått att mellan raderna så har det kommit fram en människosyn där jag ser att man faktiskt skiljer på bra och dåligt, lägre och högre stående. Det kan ha varit genom symboler som har ritats på materialet. Ofta tycker jag att det har varit i form av ett språkbruk snarare än genom regelrätta handlingar som intolerans eller främlingsfientlighet, fientlighet i stort har kommit till uttryck.

JENNY: Vi kommer ju prata här ganska mycket om det här med tolerans och intolerans. Hur skulle du definiera intolerans?

Tolerans, speltid 27 minuter, sida 2

MALIN: Intolerans är misstro, misstänksamhet, starkt ogillande och avståndstagande i förhållande till individer och grupper utifrån en föreställning att de tillhör en viss kategori. En kategori är exempelvis, de är judar, de är muslimer, de är homosexuella. Alltså, jag tycker, som min ... Min intolerans kommer till uttryck genom att jag tycker att de är ett problem, de är fel, de stör mig, de kanske inte ens borde få finnas, åtminstone inte här, kanske någon annanstans. Och i grunden så handlar intolerans att förvägra andra människor rätten att själva få välja och definiera sin identitet, sin livsstil, sin tro, sina relationer och så vidare.

JENNY: Men då tänker jag att man skulle kanske kunna säga att Förintelsen då är det yttersta och värsta uttrycket för intolerans som du definierar den och som vi över huvud taget känner till då?

MALIN: Absolut, det är det mest konsekventa och det totala exemplet och uttrycket för intolerans, för mitt under ett brinnande världskrig så dammsuger en modern stat en hel kontinent efter människor bara för att de är födda på ett visst sätt, de är födda judar. Nazisterna menade ju att världen skulle bli bättre om inte judarna fanns. Och ännu fler hade ju mördats om inte Tyskland hade förlorat kriget. Och den här moderna staten satte till alla sina skickligaste ingenjörer, byråkrater för att lösa allt ifrån problem med transportlogistik [?? 0:04:20] till "Hur mördar man så många som möjligt på så kort tid som möjligt? Hur blir man av med deras kroppar?" Och därför är Förintelsen den yttersta formen av, och konsekvensen av, intolerans.

JENNY: Du säger "en modern stat" när du beskriver, vad menar du med en modern stat?

MALIN: Ja, en modern stat, den som har blivit ledare för den har kommit dit genom demokratiska val.

Tolerans, speltid 27 minuter, sida 3

JENNY: Men nu har vi pratat just om Förintelsen som det här yttersta värsta uttrycket för intolerans, och jag har hört elever som har sagt att ”Vi pratar så himla mycket om Förintelsen, det finns ju en massa andra situationer när människor har utrotats, varför pratar vi så himla mycket om Förintelsen?” Det är ju en sån här lite svår fråga, tycker jag, att ta hand om. Alltså, kan man, funderar jag, alltid förbereda sig bra på att hantera elevers ibland ganska provocerande frågor och påståenden?

MALIN: Om man med att förbereda sig menar att man ska kunna ge argument för, kunna fakta om allting som elever kan ställa frågor om, eller ha argument kring, eller åsikter kring, så är naturligtvis svaret nej, det kan man inte. Man kan inte kunna alla konspirationsteorier, alla fake news, alla ifrågasättanden av forskning, och så vidare, det är inte möjligt. Men däremot ...

JENNY: Tack.

MALIN: Ja. Däremot så kan man, och det får man med tiden, naturligtvis inte från sin första tid i klassrummet, men man kan utveckla med tiden en sorts strategi, en sorts handlingsplan för ”Hur ska jag göra när det här dyker upp?” Det kan man förbereda sig för, att alltid exempelvis se till att i den här situationen så är mitt mål, jag måste försöka behålla den här respektfulla relationen jag har med min klass och med mina elever, oavsett om jag själv känner att det bubblar inombords. Jag måste till exempel också ha en strategi för att alla som finns i rummet ändå ska känna ... det är en fortsatt trygg klassrumssituation, jag ska inte behöva känna att jag är rädd just nu eller kränkt, utan jag måste ha en lärare som är så pass mycket en auktoritet i situationen att den tydligt markerar att det som händer nu, det är inte okej, det bryter faktiskt mot de grundläggande demokratiska värderingarna som vi måste faktiskt förhålla oss till här i klassrummet.

Tolerans, speltid 27 minuter, sida 4

JENNY: För jag känner precis det när du pratar nu att jag själv har kunnat gå in i ett slags försvarsläge ibland, när det kommer någonting som jag känner att det här just går emot de gemensamma demokratiska värderingarna, och jag vill direkt försvara någonting eller kanske tillrättavisa eller komma med fakta, men jag har förstått att det är inte alltid rätt väg att gå. Kan du förklara varför?

MALIN: Ja, när jag som lärare exempelvis konfronterar en elev så leder det enligt min erfarenhet, och säkert din och mångas också, egentligen bara till ännu mer låsta positioner. Det blir som en tävling, som när man väl har satt i gång tävlingen så måste någon vinna, och då förlorar båda egentligen redan från början, därför att det försvagar den här relationen som jag talade om tidigare. Det gör att vi hamnar automatiskt på varsin sida om ett staket där vi står och kastar någonting på varandra. Dessutom så utmålas den elev som har yttrat det här påståendet eller åsikten, den blir på något sätt en sorts syndabock från början, och när man väl har sagt det man har sagt, då går det inte att backa, och det är det jag menar med att då förstärks egentligen bara elevens incitament för att fortsätta ett steg till och kanske provocera ännu mer, för det är ingen ide att backa, för det går inte, ”Jag har redan tappat ansiktet”, så tänker ju inte eleven, men så handlar den utifrån helheten.

JENNY: Men hur gör man då? För att jag kan ju inte vara tyst bara i det här läget, för det blir ju också väldigt märkligt.

MALIN: Ja, men när då ett uttalande, ett påstående har gjorts, så kan ju exempelvis jag i stället ställa frågan ”Hur menar du nu? Varför tänker du så? Jag märker att det här är någonting som du tycker är jättejobbigt, eller någonting som du blir väldigt arg över. Varför är du så arg just på det här?” eller ”Det du säger nu, det får ju konsekvenser. Vilka konsekvenser skulle det kunna få om man tänkte eller handlade så som du nu föreslår?” Det vill säga att ställa frågor som ger eleven möjlighet

Tolerans, speltid 27 minuter, sida 5

att förklara sig ytterligare, eller som leder oss bort ifrån det som är så där väldigt, väldigt brännande och i affekt i stunden, och ibland så kan det till och med vara så brännande att jag får säga ”Jag märker att det här är en jättejobbig, eller en fråga som får dig att bli väldigt arg, och jag kan inte säga att jag just nu kanske kan ge dig ett svar du vill ha. Ska vi ta upp den här tråden nästa lektion, eller efter lektionen?” För ibland är det någonting som kan vara pedagogiskt viktigt att hela gruppen kan lyssna på.

JENNY: Det var det jag tänkte.

MALIN: Men ibland så handlar det ju bara om den här eleven, och då kanske det är mycket mer, eller troligen mycket mer fruktbart att vi fortsätter samtalet lite senare eller i ett annat sammanhang, bara vi två.

JENNY: Vad det är som avgör det, det är egentligen vilken fråga eller vilket påstående som kommer, om man ska bjuda in, så att säga, gruppen till att samtala kring det här, eller om man ska ta det med den här enskilda eleven, eller hur tänker du där?

MALIN: Ja, och det där är någonting som kan komma lite grann med ens erfarenhet, att man märker ... Man kanske känner den här eleven och vet att ”Okej, det här påståendet, det enda som eleven nu är intresserad av, det är att få en massa reaktioner”. Det kanske inte är så fruktbart just nu, men det är naturligtvis någonting som jag kan vara intresserad av att jobba vidare med den här eleven kring, för det kanske är någonting som jag märker, att den här eleven hamnar ju alltid i konflikt, med allt och alla på skolan. Är det någon som har någon gång frågat ”varf... Var ifrån kommer det här, varför blir du så arg över det här? Vad är det som får dig att ställa de här frågorna?” och komma vidare på det sättet i stället. Och jag vet hur svårt det är att hitta tid och utrymme och möjlighet i den ordinarie skolan till att göra det, men det är därför jag

kommer tillbaka till det här med relationer. Har du en trygg relation där du är den vuxne som står kvar, inte bara tillrättavisar, inte säger ”Du har fel, så får man inte säga i det här klassrummet” utan faktiskt nyfiket ställer frågor som får dig att bli ... känna att du är sedd, du utmålas inte bara som den som ställer till problem nu. Kanske till och med får höra ”Du, det här är en jätteintressant och viktig fråga. Vi ska fortsätta med den, men vi ska inte göra det precis nu.”

JENNY: För då ger man också möjligheten, tänker jag, kanske att just testa tankar och åsikter och identitet, för det handlar ju mycket om det när man går på högstadiet eller i gymnasiet, och det behöver man få göra, eller hur?

MALIN: Absolut, framför allt högstadietiden, det är kanske under den tiden man är som mest rörlig i sina positioner, alltså när ens identitet växer och prövas och utmanas som allra mest och det är jättejätteviktigt. Och i klassrummet, som ... Det ska vara en plats som ska ha högt i tak, där man ska få ställa sina frågor, vare sig de är utmanande och kanske ibland kontroversiella, konfrontativa, för att kunna hitta ett sunt och tryggt sätt att utvecklas i sin identitet. Och blir du då ständigt, ständigt bemött med ”Nej, så får man inte säga” eller ”Nej, den där åsikten, den är inte rätt”, det är åtminstone så som eleven uppfattar det, då stannar ju det där, och då blir man ofta fastlåst kanske i en identitet som den som alltid bara är jobbig och krånglig och uttrycker det här. Och det är ju den möjligheten som man ska kunna få i klassrummet, att testa ett annat sätt att tänka på, att utmanas, men utan att känna att jag gör fel eller jag tänker fel.

JENNY: Och det är den balansgången som jag tänker är svår eftersom vi verkar i klassrum som ska främja yttrandefrihet, och ibland har man elever som hänvisar till att ”Vi har ju yttrandefrihet här”. Och sen har vi det här kränkingsfria klassrummet som också är någonting som vi har att

Tolerans, speltid 27 minuter, sida 7

förhålla oss till. Och i det här fallet så blir det på sätt och vis en elev som lite tar hela gruppen som gisslan, och ... Hur gör man där med övriga klassen när man har någon eller ett par som utmanar på det här sättet?

MALIN:

Har man det, då vet man ju ofta om det från början. Okej, i dag kommer jag att komma in på det här ämnet. Det är troligt att någon kommer att uttrycka en åsikt som jag måste förhålla mig till och som jag måste få gruppen att förhålla sig till. Om jag vet det i förväg, då behöver jag ha tänkt ut, återigen, en sorts strategi för det. ”Vilka frågor ska jag ställa? Hur ska jag låta eleverna arbeta med den här frågan? Kanske de ska få skriva sina svar? Kanske de ska få diskutera den, fast utifrån ett helt annat håll än vad de förväntar sig?” Om jag till exempel ska gå in och på en lektion, komma ... ja, på något sätt lyfta ämnet hat på nätet, eller ... ja, hatprat på olika sätt, kanske jag inte alls ska börja med att skriva det ordet på tavlan, utan jag kanske ska be alla fundera, skriva ner några rader om ”När känner jag mig rädd och utsatt när jag är på nätet, eller när jag är ute bland människor eller på stan? Vad behöver jag för att känna mig trygg?” Börjar jag i den änden med någonting som är väldigt ... säkerligen får ... jag får väldigt allmänmänskliga och ganska mycket gemensamma svar på, och någonting som egentligen är helt okontroversiellt, då blir det mycket, mycket lättare att komma åt det som sen kanske är kontroversiellt.

JENNY:

Och då blir det ett slags sätt för dig själv som lärare, tänker jag, att reflektera över vad du går i gång på eller vad du blir provocerad av också. För det är där som jag har känt mig som mest misslyckad, när jag gått in i någonting i affekt, därför att det kommer åt mig som person, det som sägs. Och det kan både vara en elev som testar just mig för att jag är den jag är, men det kan också vara någonting som de inte vet om.

Tolerans, speltid 27 minuter, sida 8

Det är förberedelser som gäller där också, för att jag ska veta vad jag får hjärtklappning och påslag av helt enkelt?

MALIN: Absolut. Det är ju någonting som jag själv som pedagog får tänka igenom, och det är ju också någonting som man kan ha som en diskussion bland kollegor i arbetslaget. Vad är det för frågor som vi ofta tycker är de allra svåraste? ”Ja, men hur gör du när det här dyker upp? Jag blir ju alltid så himla arg, hjärtat bara rusar om någon uttrycker homofobiska tankar” till exempel. Och dels så får man möjlighet att själv reflektera över ”Vad är det som triggar i gång mig?” för vi är inte mer än människor. Och ibland i klassrummet kan det faktiskt också vara värt att visa att vi är inte bara pedagoger, utan ibland så kan man också visa att ”Jag blir väldigt ledsen eftersom jag själv har den här erfarenheten” kanske jag vid något tillfälle kommer att berätta. Men också få höra då kollegors eller andras erfarenheter och tankar om det som jag vet att ... ”Nu ska vi göra det här, nu ska jag jobba med att bemöta det här.”

JENNY: Och det för oss in på det här med vilka lärare som ska ta hand om de här frågorna, för det finns, tycker jag, ofta en föreställning om att en lärare i religion eller historia är bättre på att ta hand om de här svåra frågorna, de här kontroversiella påståendena. Tänker du att alla som jobbar på skolan ska kunna ta hand om det lika mycket?

MALIN: Ja, lika mycket men på olika sätt. Och jag kan förstå att man lätt tänker att lärare som har vissa specifika ämnen, eftersom de här ämnena innebär att du har särskilda kunskaper om exempelvis historia eller religion eller samhällskunskap, att du vet mer om antisemitism och hattraditioner, eller rasismens historia, eller vad det nu är. Jag kan förstå att man tänker att de är extra lämpade, det är extra viktigt. Och naturligtvis, de har mer på fötterna när det kommer till själva sakfrågan, men själva grunden, att vi har en gemensam arena, det är skolan. Skolan

är som ett litet samhälle i miniatyr. Skolan har som uppdrag att värna de demokratiska värdena och *leva* de demokratiska värdena. Vi ska få alla som finns i skolan att känna sig trygga, känna sitt eget värde, sina egna rättigheter, och sitt ansvar. Och det inbegriper all personal då på skolan. Allt ifrån skolledning till administrativ personal till alla olika stödfunktioner som finns, och lärare, som på olika sätt måste faktiskt bemöta de här frågorna.

JENNY: Men när vi pratar om det här så processar jag lite det här, om man får en fråga eller ett påstående som innehåller uppenbara faktafel, alltså där man hävdar någonting som de facto inte har hänt eller som har sett ut på ett helt annat sätt. Hur gör man i den situationen? För det handlar om att hela gruppen behöver ta del av det som är faktiskt rätt, alltså fakta i det här fallet. Ska man bryta och bara ”Nej, men så här gick det inte till, nu går vi igenom det här från grunden.” eller vad tycker du?

MALIN: Alltså, det beror på hur mycket du själv kan. Jag har aldrig haft problem med att säga till elever ”Just det du ställer en fråga om nu, det är jätteviktigt, men jag känner att jag måste få vänta med att svara på det till nästa gång, för det här vill jag kolla upp och veta lite mer om. Sen lovar jag att vi återkommer till det här.” Och, jag menar, vi måste faktiskt undervisa om att kunna tänka kritiskt, att veta ”Hur ska jag göra för att kolla den fakta som jag hör?” för många elever tror faktiskt att det som de har lärt sig, fått höra någonstans, läst någonstans, att det är sant. Så aldrig bara slå undan fötterna och säga ”Nej, nej, men det där stämmer ju inte, för att ...” Det är jättepositivt att någon har läst på och tagit till sig någonting, och sen är det väldigt väldigt sorgligt och synd att det kanske råkar vara någonting som är konspirationsteoretiskt eller inte alls stämmer, det säger emot all forskning som finns eller så. Och jag kan ju inte ha koll på allt, så stanna till, säg ”Det där är jätteintressant och viktigt, men vi tar det nästa gång.” Det finns det

Tolerans, speltid 27 minuter, sida 10

ingen prestigeförlust i, hoppas jag, för dig som lärare. Snarare tycker jag alltid att det har varit jättepositivt från eleverna när man säger så, att man inte står där och låtsas som att man vet en massa som man inte vet.

JENNY: Men i dag finns det, tycker jag, elever i klassrummet som inte tror på någonting, alltså, att det lite håller på och svänger från det här när man trodde på det första man mötte när man googlade det man letade efter, och nu är det nästan tvärtom. ”Ja, hur kan du veta det? Hur vet man att det är sant?” Alltså, den här faktachecken har gått åt ett annat håll. Är det någonting som du har tänkt på också?

MALIN: Jag har inte mött det personligen, men jag känner igen symptomet, och det blir som ett symptom som inte bara finns inom skolans värld. Det blir så i ett samhälle där vi hela tiden matas av en massa fakta som vi måste försöka värdera och sovra i, och det möter så klart eleverna också. Och det är nästan lika farligt som att gå runt och tro på fel fakta, när man inte vågar tro på någonting.

JENNY: För allt kan vara fejk.

MALIN: Allting kan vara fejk. Ja, precis. Och då är det bara att gå tillbaka till ... Ja, men hur kan vi veta ... hur kan vi säga att vi vet det vi vet? Och egentligen börja bygga ifrån början igen så att de kan känna sig trygga i ”Ja, men hur kan jag få min kunskap?”

JENNY: Men det här med att ta hjälp av kollegor, för det tycker jag känns som en nyckel till att bli bättre eller tryggare på att ta de här frågorna. Hur kan man göra det på ett bra sätt, att ta hjälp av kollegorna, tycker du?

MALIN: Framför allt att ständigt vara i ett utbyte av erfarenheter. Ofta jobbar man i mindre kollegor med lite arbetslag. Att man ständigt har det som en av punkterna på olika möten, eller för all del en gång i veckan bara checka läget. Vad händer ute i korridorerna, vad händer i matsalen, vad

händer i klassrummen, vad händer på alla olika platser i skolan? Okej. Försöka hålla ... faktiskt veta så pass mycket om eleverna och de olika elevgrupperna, så att oavsett om du kanske har några specifika elever eller inte, veta så mycket så att vi har någon sorts gemensam vuxenkoll, där vi också ... och en arena där vi kan gå in och skapa relationer kanske till även elever som vi inte själva har. Så ett ständigt utbyte av erfarenheter, för det är så himla lätt att man tänker att "Jag ska lösa allting själv, jag ska ha svar på allting, jag ska veta precis vad jag ska göra" men det är klart att du inte vet. Jag har varit lärare sen 1995. Jag hamnar så klart varje vecka i nya situationer på grund av att det är andra elever med olika bakgrunder, det kan vara nya frågor som just nu ... För allting som händer utanför skolan, det kommer ju rakt in i skolans värld. Så jag måste förhålla mig till nya saker hela tiden, men du behöver inte göra det ensam. Det blir mycket bättre om man gör det tillsammans.

JENNY: Och då kan man öva, eller hur, och träna på ... tillsammans också, diskutera sig fram till vad man kan göra med de här frågorna och påståenden som just nu florerar på just din skola. Men eftersom jag har dig här, och du kan mycket om det här, har du några generella tips, du har ju gett mycket, men ... eller kanske övningar som är bra för lärare som vill bli bättre på att hantera tolerans och intolerans och identitet i skolan?

MALIN: Egentligen olika typer av övningar som förekommer det som är konfliktfyllt, lite det som jag beskrev tidigare, olika ämnesområden, att starta i en fråga, i en situation, i ett case, eller någonting, som förekommer det som skulle kunna bli konfliktfyllt eller lite brännande. Alla slags övningar som helt enkelt övar empati. Men sen också de här frågorna som på något sätt utmanar den egna identiteten, "Vem är jag? Vem vill jag vara? Vad behöver jag för att fungera som allra bäst?" Om

Tolerans, speltid 27 minuter, sida 12

man jobbar med de frågorna i en massa olika sammanhang så ser man till slut som elev att allting hänger ju ihop.

JENNY: Och får man göra det på olika sätt i olika ämnen och att alla lärare, så att säga, har pratat ihop sig om såna här saker också, då får man en trygghet, kan jag tänka mig, som elev.

MALIN: Absolut, ja.

JENNY: Hur ser du på skolledningens roll i det här? För det är ofta mycket som ska in, och det är mycket stoff och det är mycket som ska vara i skolan. Det här är ju grundtonen ändå, så den är ju viktig. Hur ska man prata med sin skolledning om det här, tycker du?

MALIN: Skolledningens roll, den är att leda och fördela arbetet, se till att det här kan ske på ett tryggt sätt utifrån demokratiska värderingar i den vardag som varje skola har, inte i form av enstaka insatser eller någon temadag eller så, när vi ska diskutera skolans värdegrund. Det här ska genomsyra allt.

JENNY: Tack för att du kom hit, Malin Mattsson Flennegård, pedagog i Toleransprojektet och gymnasielärare i Nyköping.

MALIN: Tack.

JENNY: Mer stöd för er som vill prata om svåra frågor hittar ni på hemsidan levandehistoria.se. Där finns bland annat en podd med Erik Amnå och Sara Törneman. I den pratar vi kring boken Om tyranni: tjugo lärdomar från det tjugonde århundradet. Det här är ett program producerat av The Purpose Studio för Forum för levande historia. Jag heter Jenny Reichwald. Tack för att ni har lyssnat.